

AİGAI

AİOLIS'TE BİR DAĞ-KENT

ege yayınları

ISBN 975-8070-00-2

9 789758 070008

ŞÜKRÜ TUL

Ege Yayınları 1 - Gezi Dizisi 1

ISBN 975-8070-00-2

1. Baskı 1995

©1995 Şükrü Tül

FOTOĞRAFLAR Şükrü Tül
DİZGİ Zero Prodüksiyon
BASKI Graphis Matbaacılık
CILT Zero Prodüksiyon

KAPAK

Apollon Kheresteios Tapınağı cephe çizimi (Altertümer
von Aegae'den)
Setlik Deresi Köşeler/Aigai

Ege Yayınları

Arslanyatağı Sok. Sedef Palas 35/2
80060 Cihangir - İstanbul
Tel.(212) 249 05 20 - (212) 629 03 84

SUNUŞ

Doğal bir örtü ile saklanmış Aigai ören yerine gelenlerin ve sevenlerin yararlanması amacıyla bu kitapçık hazırlandı. Hiç bir zaman son söz olmayacaktır. Yalnızca bilinenlerin bir özetidir.

Kitapçığın oluşturulması yolunda ilk çaba Kültür Bakanlığı Aigai Öreni Bekçisi Ahmet Altınay'dan geldi. Böyle bir iş için maaşını vermeye kalktı. Aigai dostlarını uygulandıran bu girişimi üzerine elbirlik hazırlıklara başladık.

Gelecekte daha kapsamlı araştırmaların yayınlanması dileğiyle kültürel mirasımızı dağbaşlarında bekleyen ören yeri bekçileri ile yaşamlarında Aigai'yi görerek Anadolu'yu öğrenme çabalarını sürdüren tüm dostlara armağan ediyoruz...

Gezelim, öğrenelim...

Şükrü Tül

Ocak 1993/Ekim 1995

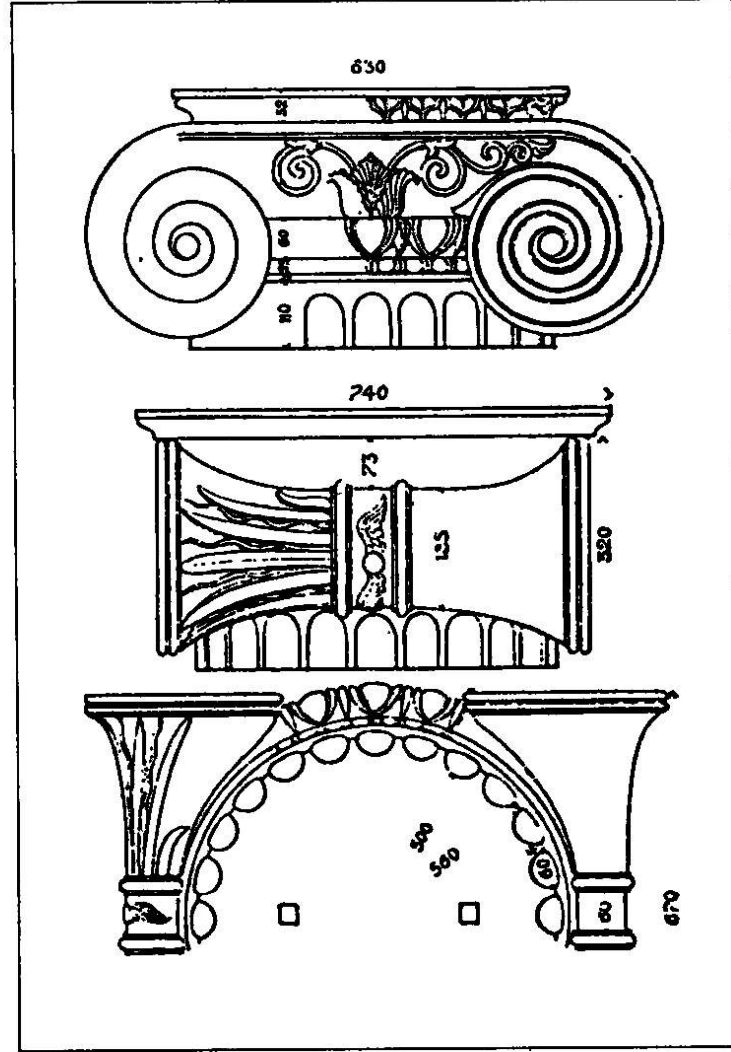
YOLCULUK/KÖSELER

İzmir'den yola çıkacaklar için yol 80 kilometre. Bergama yönünde ilerlerken Aiolis kentlerinden pek çoğunu görerek önce Şakran'a ulaşıyor. Doğu yönünde, Kapıkaya köyüne kadar asfalt, oradan sonrası toprak yolun toplamı 13 kilometre. Manisa'dan geliş ağaçların altından, çınarlı çeşme başlarının yanından gerçekleşiyor. Manisa, Muradiye, Köseler yani Nemrutkale, 40 kilometre ve yeterince yönlendirme levhalarına sahip. Bu yolun devamında eski adı Elaia olan Zeytindağı var. Kuzey yönünden Aigai'ye gelecekler için, Çandarlı kavşağına dek asfalt olan yol seçilebilir.

Köseler Köyünün kahvesinin taraçası, ören yerinin uzaklığının hesaplanması ve son hazırlıklar için uygun bir durak. Köseler köyü, Aigai yolculuğundan önce ilginç bilgiler içeriyor. Bir Türkmen yerleşmesi olan köyün eskiliğine ilişkin tek belge, tam ortada bulunan sarnıç yapısı. Uzun bir tonozlu yapı olan sarnıç, Ahmet Altınay'ın dedeleri tarafından vakfedilmiş. Güneydeki kapısı üstünde mermer bir yazıtı var. Hicri 1312 tarihli yapı, aşağı yukarı 1895 yılında kurulmuş. Toprağa gömülü sarnıcın çevresinde bulunan kuyular Köselerin en önemli su kaynakları. Avlu duvarı ile çevrili sarnıç, su elde etmede son fırsat sayılmalıdır. Sarnıcın doğusunda bulunan ev, 'hayat'ında görülen sütun başlıkları ile ilgimizi çekiyor. Aigai'den, agoradan getirilmiş bir mermer İyon başlığı orada sapasağlam durmakta. Evin özelliği, tıpkı megaronlar gibi inşa edilmiş olması. Bu türden evlere Batı Anadolu'da sıkça rastlanıyor. Dört-

gen planlı yapının önünde saçağın koruduğu bir içerlek 'hayat' bölmesi var. Troia megaronlarından farkı, kapısının pencere nedeniyle asimetrik yerleştirilmiş olması. Kullanımdaki benzerliği, ayrıntıları bu canlı megaronları yakından tanımamızı şart koşuyor. Böyle bir yapının çevresine sütunlar dizecek olsanız bir Helen tapınağı elde edersiniz.

Başlık, Agora'da Richard Bohn'un saptadığı başlık bugün bir Köseleer evinde bulunuyor. Altertümer von Aegae'den..

Köy İlkokulu yanından inen yolu izleyen gezginler önce taşlarla çevrili avluların yanından geçecekler. İçlerinde onbeş yirmi kuyu bulunan avlular, su elde etmede bulunan bir yöntem. Derinlikleri pek fazla olmayan kuyular, yanyana sıralanmış ve hayvanlardan korumak için taş tuvarların çevrelediği bir avluya alınmış. Çeş-

me yarımadasında da görülen bu yöntemin ne denli önemli olduğunu, az sonra Aigai'de göreceğiniz sarıncıları da dikkate aldığınızda anlayacaksınız.

Setlik Deresi'ne doğru yer yer taş döşeme yolda artık Aigaili mimarların da zorunlu seçimi olan trahit, kızıl renkli kayaların farkına varacaksınız. Menengeç ağaçları son yıllarda aşılansarak Antep Fıstığı'na çevriliyor. Küçük, çelimsiz zeytinlerin dışında pek fazla tarımsal olanağın olmadığı görülüyor. Zaten tüm Yunt dağı bölgesi aynı sorunun etkisinde, toprak az, su az...

Setlik Deresi yazın kuru, kışın geçit vermiyor. Buradan yokuş yukarı yolculuk, kahveden Demirkapı bölgesine tam bir saat. Keçiyolları önce sur duvarlarının zayıf izleri üzerinden geçiyor, sonra yer yer açıkta olan eski yol döşemesinin üzerinden geçip gezginleri Demirkapı'ya ulaştırıyor. Demirkapı'nın üstündeki düzlükten Köseleer'i izlemek, Kuzeydoğu'da Apollon Tapınağının yerini kestirmek ve Manisa Kültür Sanat Kurumu tarafından dikilen kent planından bilgi almak bu noktada elverişli.

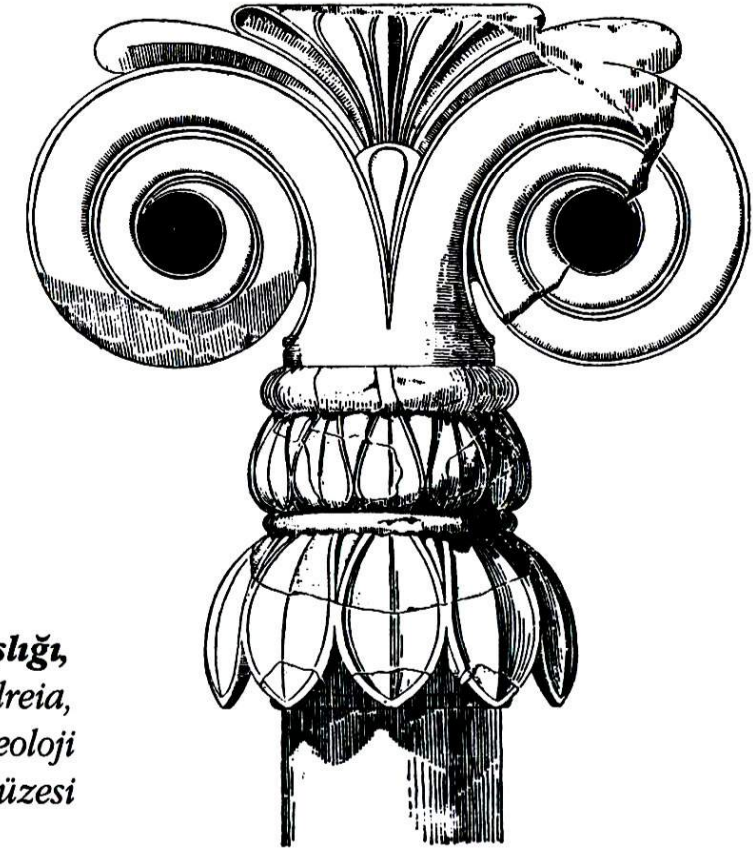
AIOLLERİN İÇ KARADAKİ HİSARİ

Aiolis bir kıyı bölgesi. Karada daha içeriye yapılamayan bir göç dalgasının zorunlu biçimi. Yunan kıtasından denize çıkan Aiollerin Batı Anadolu kıyılarına varışları aşağı yukarı İ.Ö. 1100 yılları. Günümüzden üçbin yıl önce İyonlardan üç kuşak erken karaya ayak basan göçmenler kıyıda Herodotos'un kaydettiği 12 kenti kuruyorlar. Strabon, Aiollerin aslında otuzdan fazla kentleri olduğunu söylüyor. Sırasıyla da önce Aioller, sonra İyonlar ve en güneyde Halikarnassos kıyısında Dorlar birinci kolonizasyon dalgasını yaratıyorlar.

Karlar, Lidyalılar, Lelegler ve Mysialılar gibi Anadolu'nun öz halkı göçmenlere karşı toprak vermekte direnmiş olmalı. Yalnızca kıyı şeridinin iskân edilmiş olması bunu kanıtlıyor.

Edremit körfezinden Smyrna'ya kadar uzanan kıyı bölgesi Aiollerin toprağı oluyor. Aigai da karada, dağ başında bir kent olarak diğerlerinden ayrılıyor. Herodotos'un verdiği listeye göre anakaradaki Aiol kentleri şunlar: Kyme (Nemrut Limanı/Aliağa), Killa (Zeytin köy/Edremit?) Larissa (Buruncuk), Neontheikos (Yanikköy), Temnos (Emiralem), Notion (Menemen?), Aigiroessa (Kavaklıdere/İzmir) Pitane (Çandarlı), Aigai (Köseler), Myrina (Kalabaksaray/Aliağa), Gryneia (Şakran). Smyrna bir Aiol kenti iken sonradan İyonlarca ele geçirilmiş ve İyonlaştırılmış. Kuzeye doğru İda çevresinde ve Lesbos (Midilli) ile Tenedos (Bozcaada) adasında da Aiol kentleri var.

Smyrna/Tepekule höyüğünde ve Midilli adasında ele geçen gri renkli seramikler dışında Aiol göçü dönemine ilişkin elimizde çok şey yok. Ancak İsadan önceki 7. yüzyıldan başlayarak yapı sanatı açısından Aiol mimarlığı ayrıcalıklar gösteriyor. Başlık buluntuları olarak izlediğimiz özgün Aiol mimarlığının örnekleri geçtiğimiz yüzyıldan buyana biliniyor. En kuzeyde Neandria, Midilli, Phokaia, Larissa bu tür başlıkların ele geçtiği yerler. Bayraklı'daki Athene tapınağı ise tam anlamıyla bu mimarlığın ayrıntılarını ve zengin buluntularını veren yer. Bayraklı'da Prof. Akurgal hangi yapıya ilişkin oldukları belirsiz başka Aiol başlıkları da ele geçirmiş. İstanbul ve İzmir Arkeoloji müzeleri bu türden başlıkların görülebileceği ayrıcalıklı müzeler. İsa'dan önceki 7. yüzyıla dek inen tapınaklardan gelen bu başlıkların dışında, doğu bezemeli kaplarda da Aiol bölgesinin farklılığı izlenebiliyor. Pitane ve Larissa bu biçimin yoğun örneklerinin elde edildiği alanlar. Arkaik

*Aiol başlığı,
Neandria,
İstanbul Arkeoloji
Müzesi*

çağın çanak çömlek geleneği Hellenistik çağda da Aiolis'te sürüyor. Bergama çömlekçileri, moda olan kapların dışında kendi özgün eğilimleri ile yörede önemli bir endüstri kuruyorlar. Son olarak da Myrina, Hellenistik dünyanın en önemli küçük heykel üreticisi. Pişmiş toprak figürlerin zenginliği ve canlılığı dünyada, Akdeniz çevresinde bu malların yayılmasını sağlamış.

Yazın alanında ise Aiol varlığının en önemli katkısı Homeros'a olmuş. Araştırmacılar İyon dilinde yazılan İliada ve Odysseia destanlarında Aiol dilinin etkisini seçebiliyorlar. Bu nedenle de Homeros'un doğum yeri üstüne ileri sürülen olasılıkları iki kente paylaşıyorlar; Smyrna ve Khios. Her iki kent de önce Aioller tarafından iskan edilmiş, sonra İyonların eline geçmiş. Ancak Homeros'a verilen Melessoylu anlamındaki Melesigenes adı, Meles ırmağının kentin yakınında olması yüzünden olasılıkları Smyrna'ya çekiyor.

Aiolis'in yetiştirdiği, Homeros'tan sonra Hellen dünyasının en önemli ozanı Hesiodos. Dilimize aslından Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat tarafından çevrilen iki önemli yapıtı *Theogonia* ve *İşler ve Günler (Ergai kai Hemerai)* adlarını taşıyor. Ozan Kyme kökenli, Aiol lehçesi ile yazıyor. *Theogonia* adlı yapıtı tanrıların ataları devler, oğulları, soyları hakkında geniş bir anlatım. Bu nedenle karmaşık Hellen mitologyasının geniş bir özeti ve anahtarı. *İşler ve Günler* insana öğütler sunan, yolunu aydınlatan bir rehber kitap.

Göçten bu yana, Perslerin gelişine dek Aiolis'te yaşananların ne olduğu bilinmiyor. Persler başta Phokaia olmak üzere bölgeyi trajik biçimde ele geçiriyorlar. 545 yılı İyonya ve Aiolis'te yaşanan parlak üretim çağının sonu oluyor. Perslerin yönetimi altında, Phokaia yakı-

nındaki *Taşkule* mezar anıtı dışında önemli bir anıt, yapılaşma tanınmıyor. İsa'dan önceki 4. yüzyılda barbar tutumlu Perslerin dünyasında, parlak uygarlıkları ile kimliklerini tekrar kazanmaya başlayan Hellenler bir takım üretimlerde bulunuyorlar. Aiolis bu türden etkinliklerin ne yazık ki dışında. Büyük İskender'in bölgeden geçişi Aioller'in yazgısını değiştiriyor. Lysimakhos'un küçük bir kale olan Bergama'ya, Tioslu Philetairos'u savaş hazineleri ile yerleştirmesi bölgede bir krallığın temellerini atıyor. Bergama Krallığı Antalya'ya kadar uzanan toprakları ile Batı Anadolu'nun merkezi olurken diğer yandan sanat yapıtları üretiminin de odağı oluyor. Özellikle Anadolu'ya İ.Ö. 186-184 yıllarında akın eden Avrupalı barbarlar, Galatlar'ın yenilgiye uğratılmalarından sonra bu utku üzerine Bergama Akropolisinin heykellerle donatılması, Hellenistik dünyanın önemli sanat yapıtlarının yaratılmasına neden oluyor. Krallık İ.Ö. 133 yılında III. Attalos tarafından Roma'ya bırakıldı. Artık Asya eyaletinin bir parçası olan topraklar uzun sürecek bir barış döneminde ürettiği zeytinyağı, altın, deri nedeniyle gönencini sürdürdü.

AIGAI ADI VE TARİH

Aigai adını bugünkü Yunanca ile okumamızı dilbilimciler hoş karşılamıyorlar. Oysa Ege diye okumamız gerek. Erasmus kurallarına göre klasik Yunanca olarak okursak A-i-g-a-i diye okumamız gerekiyor. Sonuçta Ege adını taşıyan bu kente ve Ege adının kökenine bakmamız gerekecek. Oyun yazarı Aeshyklos ilk kez bu kelimedenden söz ediyor. Ege denizinin adını veriyor. Hesiodos, Oros Aigaios 'Ege Dağı' diyerek İda dağının bir adını bildiriyor. Platon, Ege denizi 'Aigaios Pontos' diyor. Aigaios, İyon dilinde keçi demek. Keçi postu için kullanılan Aigeos diye bir kelime de var. Mitolojyada Ege denizine adını bir kral veriyor. Kahraman Theseus'u Girit'e gönderen Atina kralı Aegeus deniz kıyısında oğlunun dönüşünü beklemektedir. Eğer oğlu sağ olarak geri gelirse gemilere beyaz, yok eğer ölürse siyah yelken çekilecektir. Her yıl Girit kralı Minos'a ve onun labirente kapattığı Minotauros'a gönderilen kurbanlıklardan olan Theseus, Ariadne adlı Giritli kızın yardımıyla azgın boğayı öldürür ve Minos'un bu kötü geleneğine son verir. Ne var ki geri dönüş yolunda yelkenler değiştirilmez. Uzaktan kara yelkenlilerin kıyıya yanaşmakta olduğunu gören baba Aegeus, kendini denize atar. Bu nedenle denize artık Aigaios Pontos denir. Ege denizi o günden beri böyle adlandırılmaktadır. Kentin adı Herodotos'ta Aigai, Plinius'ta Aegaeae biçiminde yazılı. Kimi sikkelerde Aigaieon, Aigeaion, Aigaion, biçiminde yazılmış.. Aigai kentinin sikkelerinde

Theseus ve Minotauros,
Apollodoros'un işi çömlek
resmi,
Ashmolean Museum.

betimlenen yarım keçilere bakarsak Aigai adının kökenini bulmuş oluruz. Tam olarak çevirirsek keçiler halkı dememiz gerek.

Aigai'den sözden en eski kayıt Halikarnassoslu Herodotos (1-149). Aioli kentlerinin arasında ismini sayması kentin varlığının en az Arkaik çağa inebileceğini gösteriyor. Strabon (XIII-3, 5), sonra Skylax (98), "Kymenin üzerindeki Hellenlerin kenti" diye yerini bildiriyor. Plinius, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı yapıtında (V-32) kentin adını anıyor. Suidas ise Asyadaki Aigai'de üretilen keçi derilerinin Smyrna ve Magnesia agoralarında satıldığını aktarıyor. Xenophon'un *Hellenika* adlı tarihinde kentin Pers işgali döneminde bağımsız kaldığı söyleniyor.

Kentin tarihinde en önemli olay İsa'dan sonra 17 yılındaki depremdeki yıkımın İmparator Tiberius tarafından giderilmesi. Bu tarihsel olaya ilişkin elimizde bir yazıt bulunuyor. Fontrier tarafından Köselerin doğusunda, Hacılar köyünde 1886 yılında bulunan bu yazıtta göre imparator, 12 kentin kurucusu olarak selamlanıyor.

Depremi bildiren eski yazarlar da var. Tacitus, *Annales* adlı yapıtında (II-47) bölgede zarar gören kentler arasında Aigai'nin adını sayıyor. Plinius ise Tiberius'un 12 kenti yeniden inşa ettirdiğini bildiriyor (II-86)...

Kentin yakınında akan Kocaçay eskiden Titnaios diye anılmaktaymış. Kentin sikkelerinde nehir tanrısı betimleniyor. Kimi kaynaklar Tisna diye de anıyor ırmağı. Myrina yakınlarında denize kavuşan çayın sonraki adı Pythikos. Bunun nedeni, yakınında Apollon tanrının tapınağı olması. Tanrının falcı rahipleri Pythialardan ötürü ırmağın adı değiştirilmiş. Plinius ise Titanus diye aktarıyor adını. Bir başka aktarım da Tisnaios'un daha doğuda Uzunhasanlı köyü yakınında bir kent olabileceği.

Elimizdeki küçük seramik buluntular ile duvarlar gösteriyor ki Arkaik çağda kent vardı. Gördüğümüz kalıntıların çoğu Hellenistik döneme ait. Roma dönemi yapı kalıntıları da oldukça yoğun. Alışılmışın dışında olan şey ise Bizans dönemine ilişkin değiştirmelerin ve dinsel yapıların görülmemesi. Yunt dağına Türkmenlerin iskân edilmesi ile oluşan Köseler, Aigai'nin tam anlamıyla mirasçısı. Ören yerinden çok az sayıda taş alınmış olması, Aigai'nin günümüze ulaşmasını sağlayan en önemli etken.

AIGAI İNCELEMELERİ

Agai'ye ilişkin ilk bilimsel incelemeler geçtiğimiz yüzyıldan. O zamandan beri herhangi bir bilimsel çalışma yapılmamış. Anadolu'nun tarihi coğrafyasının en yetkin isimlerinden olan W.M.Ramsay ile S.Reinach, *Journal of Hellenic Studies* (1881) ve *Bulletin Correspondance Hellenique* de (1882) Aigai'yi tanıtmışlardır. Yayınlar elimizde olamadığı için kente kadar gidip gitmediklerini bilmiyoruz.

Bugün kaynak olarak yararlandığımız en geniş inceleme ise 2 Eylül 1885'de başlayan geziyle elde edilen bilgilerin oluşturduğu *Alttertümer von Aegae* adlı yayın. Osmanlı İmparatorluğu Müzeler Genel Müdürü Osman Hamdi beyin verdiği izinle gerçekleşen araştırmanın başkanı, Bergama Kazıları üyesi Richard Bohn'dur. Bohn başkanlığındaki araştırma gurubu, 1886 yılının yazında ikinci kez Aigai'ye gelerek incelemeleri tamamlamış. Kendilerine Myrina'da çiftlikleri bulunan eski bir ailenin üyesi ve Bergama kazıları denetçisi Demostenis Baltazzi eşlik etmiş. Araştırma gurubunda Karl Schuchhart, Ernst Fabricius, aşçı Stratis Çıkrıkçı, Yannis Samothrakis usta ile fotoğraf makinaları, uzaklığı ölçen takograf gibi araçlar bulunmaktaymış. Nemrut Kalesine ulaştıklarında Derviş Mehmet adlı bir Köseler'li kendilerine kılavuzluk etmiş. Kitabın sonunda

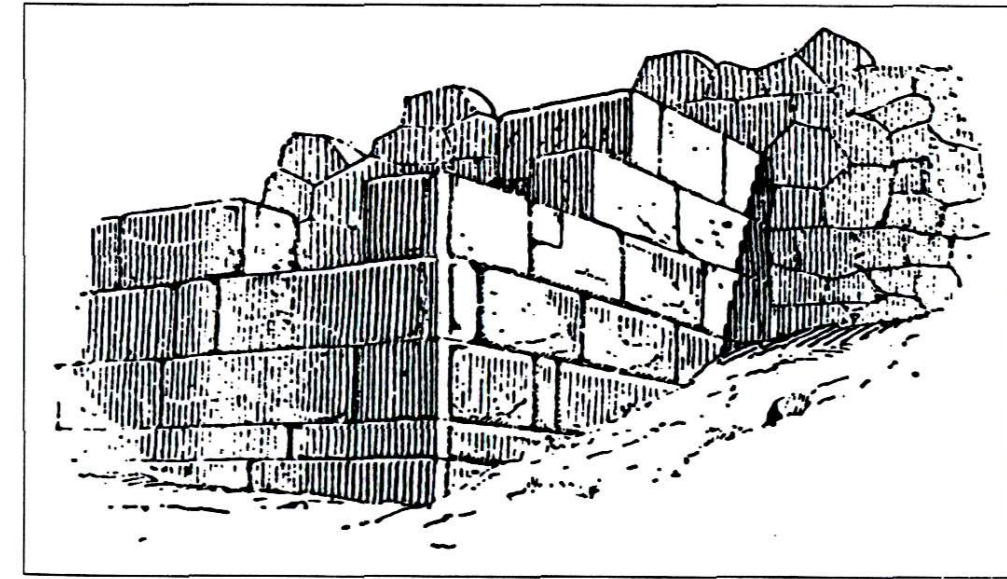
Derviş Mehmet'in, çok güzel zeybek giysileri içinde fotoğrafları var. Aigai'de yürütülen ölçümleme, fotoğraf çalışmaları, araştırma sonuçları 1889 yılında Berlin'de yayınlanır. "Altertümer von Aegae" başlığını taşıyan yayın günümüzde de kent üstüne bilgilerimizin ana kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Bilge Umar ise kentin ayrıntılarını ilk gezen ve fotoğraflayan Türk araştırmacısıdır. Aiolis adlı çalışmasında kente yer verdiği gibi, Prof. Ekrem Akurgal'ın kitaplarında yeralan görkemli agora duvarı fotoğrafını Umar sağlamıştır.

AIGAI'DE GEZİ

Kente ulaşıldığında yürüyüşün yorgunluğunu atmak ve kent planını incelemek için en uygun nokta Demirkapı. Demirkapı, adını surla korunmuş bir kapıdan alıyor. Döşeme yolun ulaştığı kapı, batıya bakıyor. Kuzeyden bir burçla korunmuş içerlek kapıdan güneye doğru eğri bir sur duvarı uzanmakta. Demirkapı'nın gerisindeki düzlem, doğudan, Arkaik dönemden bir sur duvarı ile çevrili. Aigai'de karşılaşılan türlü duvar teknikleri nedeniyle bir sınıflandırma yapma zorunluluğu var.

Arkaik çağdan iki duvar tipi var. Birincisi taşların kaba, olduklara gibi dizilmeleriyle elde edilmiş örgüler. Bunların aralarına yontulmuş yatay kuşaklar atılarak güçlendirilmeleri sağlanıyor. En iyi örneklerden biri Demirkapı'nın doğu kıyısındaki duvar. Önüne inip yakından incelemeye değer. İkinci tip, polygonal/çokköşeli örgü diye bilinen yöntem. Taşlar doğal biçimleri ile alı-

Aigai'den polygonal ve düzgün dizili duvar örnekleri, Altertümer von Aegae'den.

nıp uygun kenarlar yapılarak yamuk bir yapı taşı elde ediliyor. Bu tür örgünün örneği agoranın hemen güneyinde bulunuyor. Tiyatronun altındaki teraslarda da bu tür örgü izlenebilir.

Arkaik çağdan kalan duvarların kentin yüksek kesiminde görülmesi yerleşimin çekirdeğinin tepede olmasından. Bunu tarihçi Xenophon'un aktardığı bir bilgi başka açıdan destekliyor. *Hellenika* adlı yapıtında Aigai kentinin ve Temnos'un Pers egemenliğinden bağımsız kaldığını bildiriyor. Öyleyse İ.Ö. 6. yüzyılın sonu, 5. yüzyılda kent yerinde, yıkıma uğramamış durumdaydı. Arkaik çağa ilişkin duvarların bolca görülmesi bu nedendir. Eğer diğer Aiolis ve İyon kentleri gibi Perslerin talanına uğrasaydı bu dönemlere ilişkin herşey ortadan kalkardı.

Hellenistik çağda yapılar arttıkça, kent geliştikçe aşağılara doğru yayılmış. Roma çağında en güneye, stadiyonun altına doğru yeni duvarlar eklenmiş. Tepe çevresinde daha çok kare planlı kulelere rastlanırken kentin güney aşağı kesiminde yuvarlak planlı kuleler görülüyor.

Hellenistik çağın en iyi duvar örnekleri Tiyatronun altında. Düzgün bir dizi olarak yerleştirilmiş dörtgen taşların dış yüzeyleri şişkin bırakılmış. 4. yüzyıl duvarlarında sık görülen bir ayrıntı da duvar köşelerinin yukarıdan aşağı bir çizgi biçiminde yontularak belirtilmesi. Yüzeyi düzgün, diziler halinde yapılmış duvarlar Hellenistik çağın sonuna doğru. Agora duvarı teknik açıdan en iyi örnek. Agoranın doğusundaki teras ve tiyatronun doğrusundaki duvarlarda görülen harç Roma dönemine ilişkin yeni bir tekniği gösteriyor. Romalılar öncesi taşlar kendi ağırlıkları ve demir kentlerle

birbirlerine tutturuluyordu. Hellenistik duvarlardaki kısa yüzlü taşlar duvarın derinlemesine yerleştirilmişler. Böylelikle duvar güçlendiriliyordu. Duvarların arkasında biriken yağmur sularını dışarı vermek için duvarların altında özel delikler bırakıldığı da görülüyor. Tiyatronun üstündeki eski kent duvarlarında olduğu gibi uzun duvarlarda kırılmalara karşı eklemeler yapılmış. Böylece basınç ya da deprem etkileri en aza indirgeniyor.

Duvarlara ilişkin başka bir ayrıntı da gymnasion altındaki terasda duvar içine bırakılan aralıklar. Duvarlara paralel koridor biçiminde izlenen bu ayrıntıların niçin yapıldığı kestirilemiyor. Bir olasılık, su sızıntılarını biriktirme için kullanılmış olabilirler.

Tapınaklar bölgesi, eski kent surunda eklemli örgü örneği.

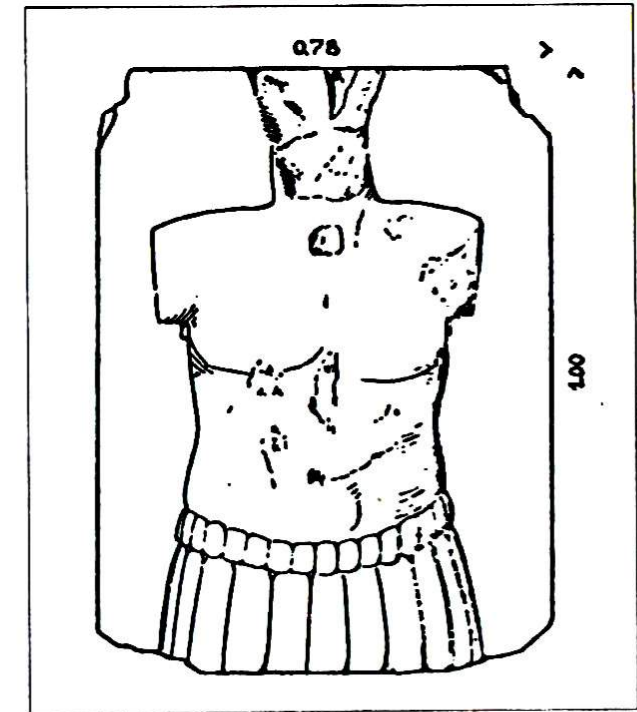
Aigai Kenti

A Demirkapı, B Boulevterion, C Agora,
D Gymnasion, E Tiyatro, F Tapınaklar,
G Yuvarlak kuleler ve aşağı kent.

BOULEVTERION / KENT MECLİSİ

Kentin doğu kıyısında yapılacak yürüyüş iki koldan gerçekleşebilir. Birincisi, yukarıdan giden iz bizi boulevteriona ulaştırır. Yolda dikkatimizi yine sarnıç çukurları çekmeli. Boulevterion doğuya bakan yamaçta yarım yuvarlak bir yapı. Oturma basamaklarının birkaçı görülebiliyor. Anlaşıldığı kadarıyla Geç Hellenistik dönemden. Üzerinde duran taşlar kaldırılırsa sapaşğlam basamaklar açığa çıkacak. Aigai'de görülen o ki her şey yerli yerinde. Yalnızca ağaçlar ve çalılar örtmüş kenti. Bir de duvarlar çözünerek yapıların üstüne yığılmışlar. Boulevterionun kapısı doğudan geçen bir sokağa açılıyor olmalı. Aynı yol agoranın düzlemine ulaşıyor. Agoraya varmadan yolun solunda üstü yosunlanmış bir zırh kabartması görülüyor. Bu türden zırhlar anıtlara süs olarak yerleştirildiği gibi kent surlarına da

Zırh kabartması,
Altertümer von Aegae'den.

ürkütücü belirtiler olarak konuyor. Zırh kabartması geçen yüzyıldan bu yana olduğu yerde duruyor. Hangi türden bir yapıya ilişkin kestirmek olası değil. Bouleuterion yakınında ele geçen Aiol diyalektindeki arşitrav yazıtlarına göre yapı Antiphanes adlı biri tarafından Apollon'a, Zeus Boulaios'a ve Hestia Boulaia'ya adanıyor. Hestia ve Zeus buradaki sanları ile kent meclisinin koruyucuları. Belki de bu yazıt boulevteriona ya da yeri bilinmeyen bir prytaneiona ilişkindir.

Agoraya ikinci, alt yoldan ulaşmak istenirse, uçurum kenarından ilerleyen yol seçilebilir. Aşağıda Titnaios ya da Pythikos çayı akıyor. Çok sayıda kare ve dörtgen planlı odaların üstünde yapılan yolculukta ender görülen mermer bir kaide karşımıza çıkıyor. En az Zeytin dağı gibi uzaklıktan kente getirilmiş olan mermer parçalar az sayıda. Karşımıza çıkan bir heykel kaidesi. Üzerindeki iki ayak izinden anladığımız kadarıyla tunç bir heykele ilişkin. Barbar saldırılarıyla kentler terk edilince, tunçlar sökülüp yeni ok uçlarına dönüşüyor.

AGORA / KENT MERKEZİNDEKİ ÇARŞI

Aşağı yoldan gelindiğinde izleyicileri etkileyen en görkemli kalıntı agora duvarı. Doğudan bir sokak ile sınırlı yapı, kuzey-güney doğrultusunda. 80 metrelik uzun kanadı bir uçuruma bakıyor. Açık alan kesimi kayaların içine doğru yerleştirilmiş bir düzlük. "L" biçimli yapı kuzey kenarı ve doğuyu sınırlıyor. Batı ve güney kesimi doğal yükselti, yer yer kayalara oyulmuş. Agora düzlemi ile alttaki sokak arasında 6 metreye yakın bir yükseklik farkı var. Agoranın açık kesimi Dor Sütunları ile çevrelenmiş. Agorada bulunan yazıtlı Dor düzenindeki arşitravlar üzerindeki açıklamalar stoanın Apollon Khresteinios'a, halka ve imparatorlara adandığını gösteriyor. Başka bir mermer yazıt olasılıkla Vali Isauricus'a ilişkin bir ithaf yazıtı. Görüleceği gibi kentin gelişiminde valinin önemli bir rolü var; Apollon tapınağı yaptırmak gibi. Batı ve güney kıyısında çok sayıda yapı malzemesi var. Örnekler arasında bulunan Roma dönemi boğa başlı konsollar, üçgen alınlık parçaları çok sayıda yapının, yapılar gurubunun agoranın üstünde yer aldığı gösteriyor. Kuşkusuz kentin en gelişmeye açık alanı agoraydı. .

Agora ortasında, doğuda görülen mantar biçimli başlık, Arkaik çağdan bir Aiol başlığı. Yapraklarla bezeli alt parçanın bir benzeri bilinmiyor. Üste ilişkin volütlü parça agoranın güney batı köşesinde, Her iki parça ölçüler bakımından birbirine uygun. Ne var ki başka

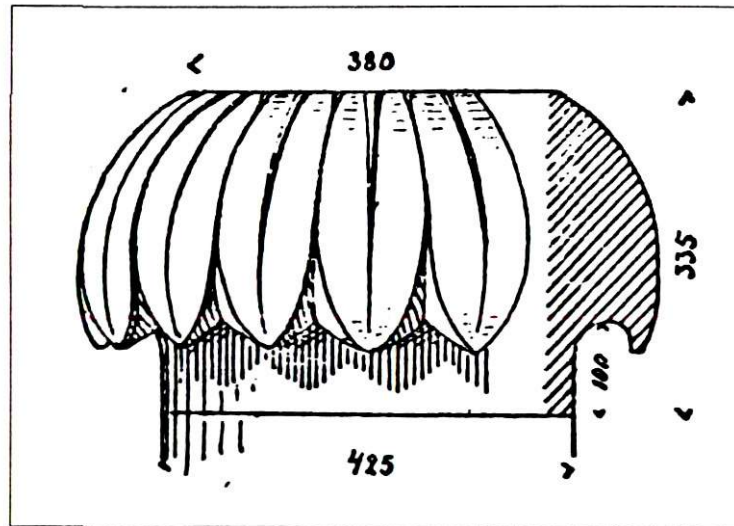

*Agora, Aiol başlığı,
alt parça*

parça tanınmıyor. Belki de kentin en eski dönemlerine ilişkin bir anıtın agorada korunmaya çalışılan parçaları olabilir. Böylelikle Neandreia, Mytilene, Phokaia, Larissa, Troia ve Smyrna'dan sonra Aiol başlıkları listesine Aigai de ekleniyor.

Agoranın doğu duvarı yaklaşık 80 metrelik yüksekliği ile Aigai'nin en görkemli kalıntısı. Üç katlı yapının kolay anlaşılması için doğu yanından izlemek yararlı. Doğudaki sokağa açılan dükkân dizisi ile yuvarlak basamaklı yapı, yamaç aşağı inen merdivenler gösteriyor ki agoranın doğusunda küçük bir alan düzenlemesi var. Dükkânlar yokuş yukarı çıkan bir sokağa açılıyor.

*Aiol başlığı,
alt parçası,
Altertümer von
Aegae'den.*

Dükkânların pencere ve kapıları içlerinde görülen delikler, ahşap kapıların pencere kanatlarının yerleştirilmesi ve içten dayaklanması için. Pencere için içine bakarsak kare deliklere karşılık eğimli oyulmuş çukurlar görülür. Kapaklar kapatılınca bir sopa önce çukura yerleştiriliyor. Yukarıdan aşağıya diğer taştaki ucu sokularak güvenlik sağlanıyor.

Alt kat, iki bölümlü kare odalardan oluşan dükkânlar dizisi. Üst katla araları kirişlerden oluşan bir geçişle kapatılmış. Orta katın örtüsünü kemerler sistemi sağlıyor. Orta kat güneyden girilen uzun bir depo. Kışın, gerekli erzak ve stratejik araçların saklanması için kullanılmış olabilecek orta bölümün kapısına ilişkin dev eşik taşı yerinde duruyor. Bir portiko biçiminde olan en üst kat, agora düzlüğünden üç basamak merdiven ile çıkan bir seyirlik yer. Şimdi kısmen sağlam olarak izlediğimiz doğu duvarlarındaki pencereler aracılığıyla aşağıya, manzaraya bakılabiliyordu. Doğru duvarına dıştan bakınca orta katın mazgalları ile en üst portiko katının pencereleri ve siperlikleri görülebiliyor. Geçen yüzyıl-

*Agora,
dükkânlardan
portikonun
pencerelerine dek
korunmuş duvar.*

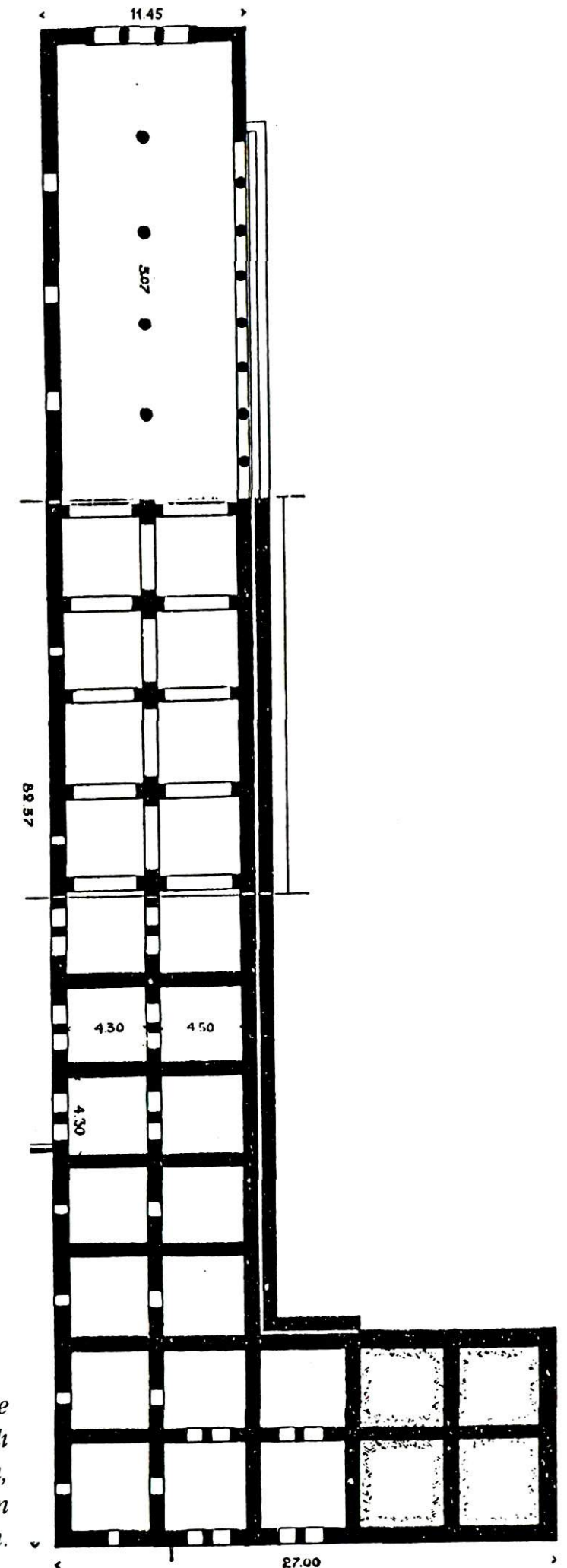
da pencerelerden birkaçı sağlam iken bugün depremler nedeniyle ancak alt taşlarını, dirsek konan yerlerini görebiliyoruz.

İlginç ve görkemli bir kalıntı olan agoranın benzerleri Latmos Herakleia'sında, Assos'ta ve Karia'daki Alinda'da var. Eğimli araziler, Hellenistik devir mimarları tarafından ustaca değerlendirilmiş.

Agoradan gelen bir kentli üç basamak merdiveni çıktıktan sonra tahta tabanlı stoanın içinde gezinebiliyordu. Üç basamak, Dor mimarlığının bir kuralı. Yağmur ve güneşten korunmuş bu kapalı mekândan aşağılara bakmak isteyen bakıyor, birisini dinlemek isteyen öz-

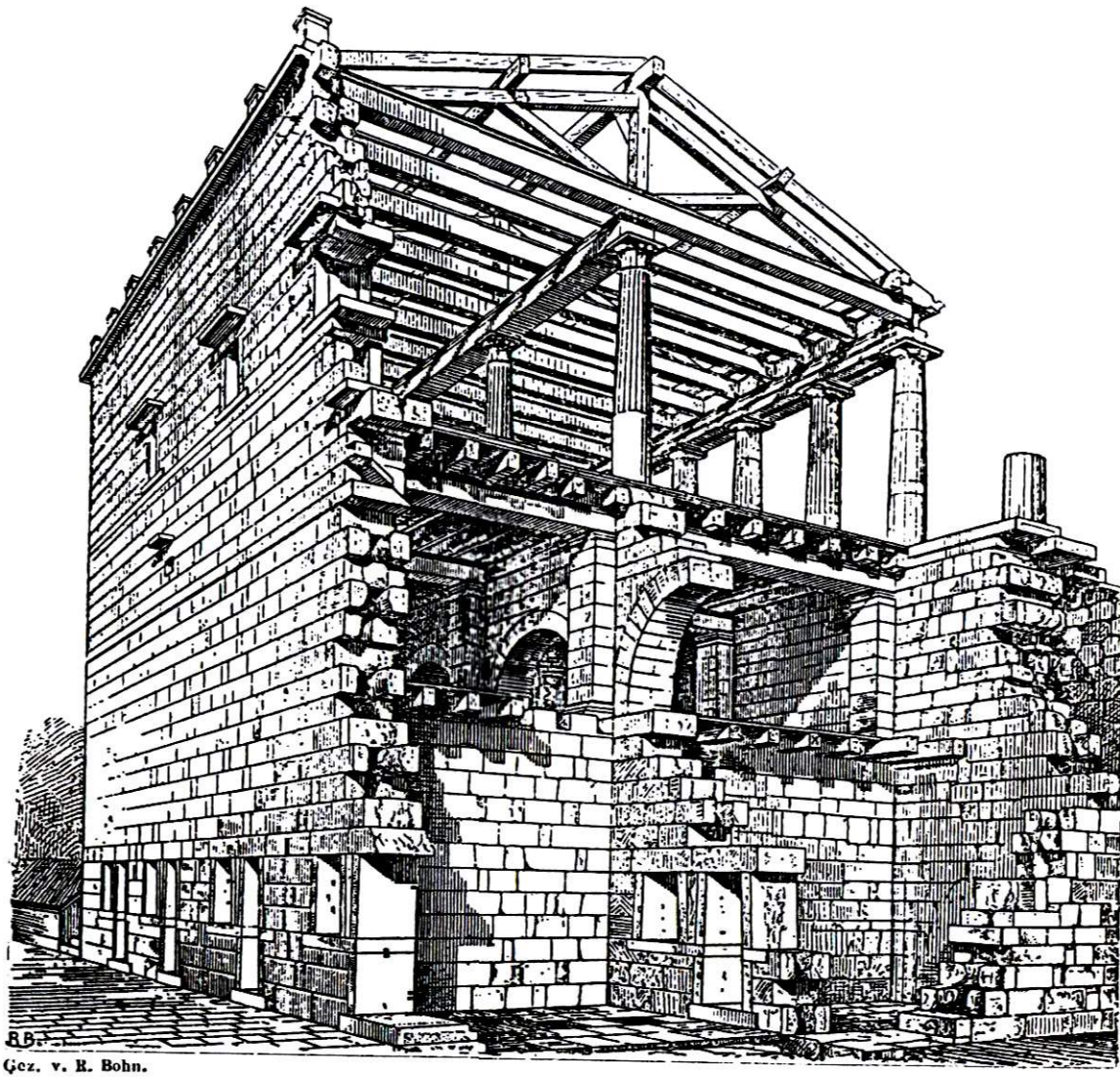

Agora, doğu sokağına açılan dükkanlar dizisinin kapı, pencereleri ve duvarının korunmuş kesimi.

Agora, kuzey ve doğu çokkathlı portikosu planı, Alertümer von Aegae'den.

Gez. v. R. Bohn.

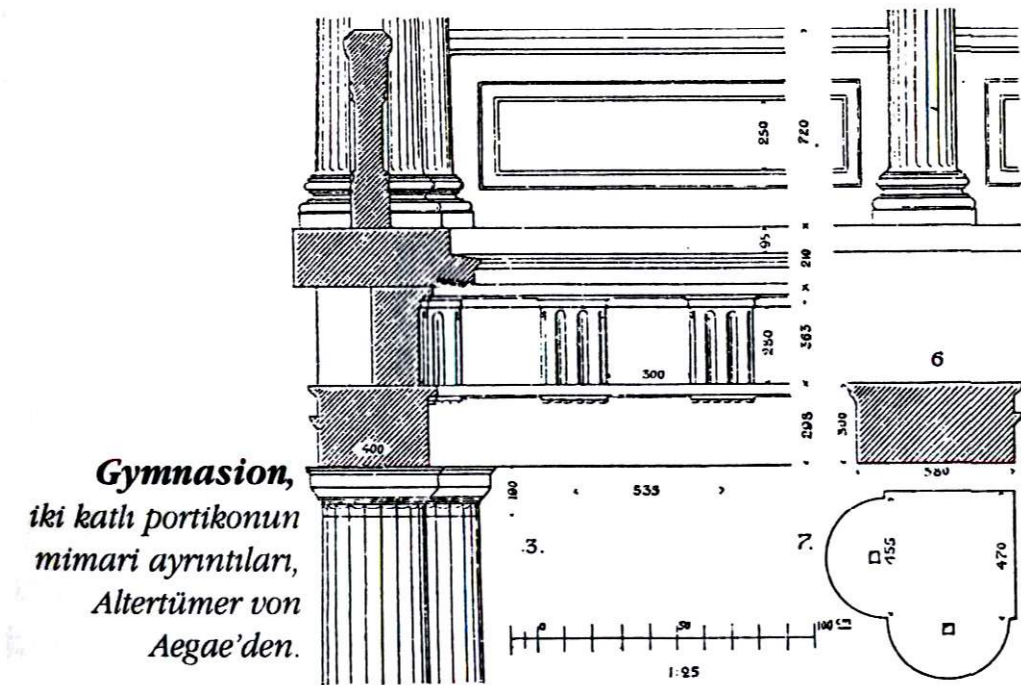
Agora, doğudan görünüm, katları gösterir kesit, Altertümer von Aegae'den.

gür bir yurttaş bu karşılaşma alanından yararlanıyordu. Agorada satılanların arasında keçi sütünden yapılmış peynir, keçi kılı dokumalar, Aigai'de bol rastlanan müreks/deniz minareleri ile boyanmış mor renkli dokumalar, Elaia'nın zeytinyağı, Bergama'nın ürettiği kandil, kap kakak, Myrina'dan getirilmiş küçük adak heykelcikleri, belki de Gynaion'dan sağlanabilirse taze balık bulunmaktaydı. Dokumacılıkta Aigai'nin ileri olduğunu kentin başka bir halkla yaptığı anlaşmadan anlıyoruz. Komşu kenti üretimden alıkoyan bu anlaşma ile Aigaililer dokumacılıkta tekel oluşturmuşlar.

Gymnasion / Bir Eğitim Kurumu

Gymnasiona doğru agoradan ayrılınca önce kentin en yüksek kesimini oluşturan düzlük geçilmeli. Sarnıçların neden olduğu çöküntüler çok sayıda. En güneyde ulaşılan kayalık yükseltiden aşağı Güzelhisar barajı ile uzaklarda deniz seçilebilmektedir. Kentin en güneydoğu ucundan tiyatroya dek yamaçlarda tonozlu ve ki-reç harç ile örülmüş duvarlı yapılar bulunuyor.

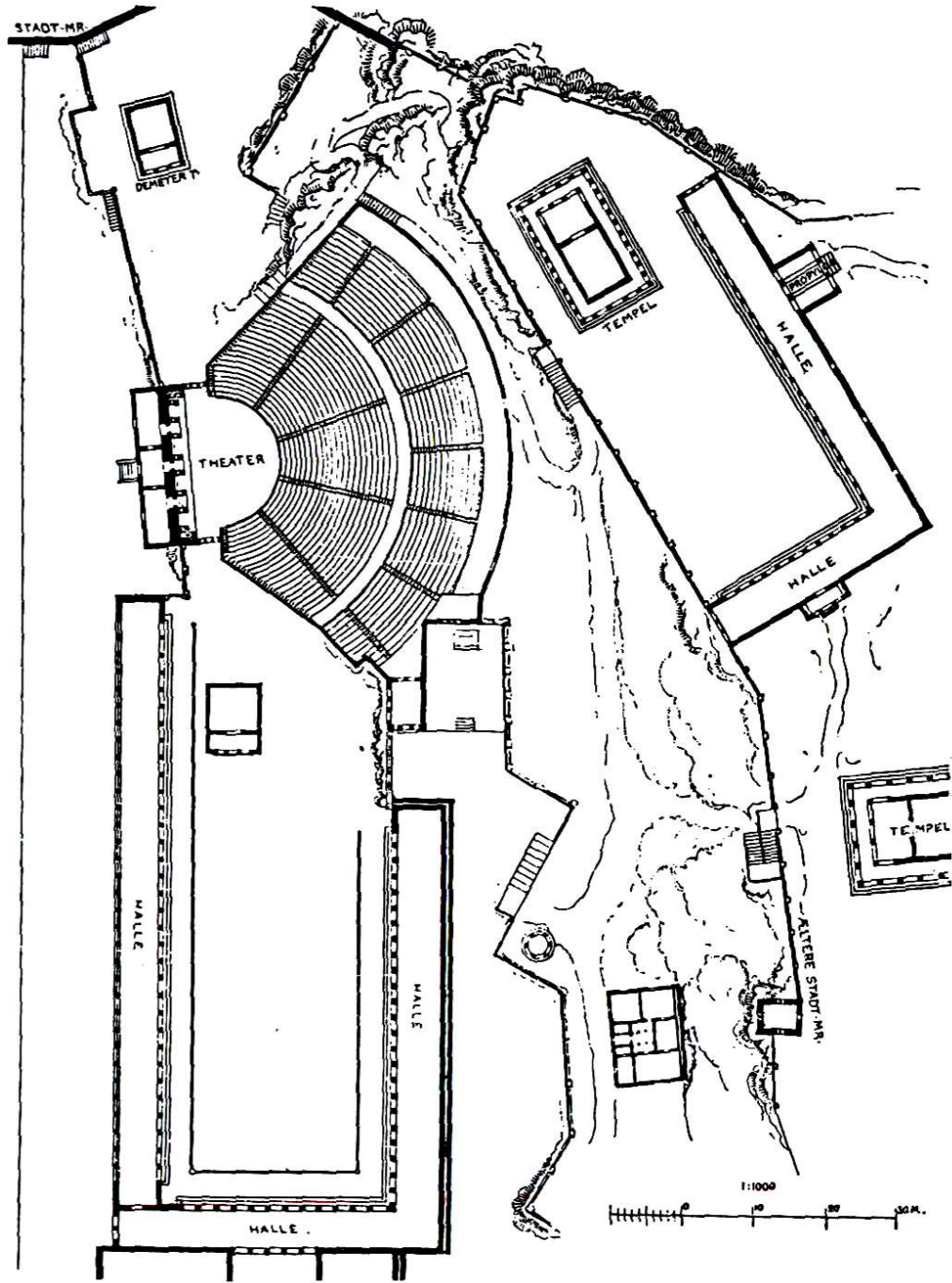
Gymnasion, tiyatro ve tapınaklar ile birlikte tasarlanmış yapı gurubunun bir üyesi. Batıdan Hellenistik kent duvarının sınırladığı alanda, eski kent duvarının belirlediği üst sınır ile altta Hellenistik terasları ile düzenlenen akropolis dik yamaçta uygulanan kent planlılığının benzersiz bir örneği. Aigai'de tiyatro çevresinde aynı anlayış uygulanmış. En üstte tapınakların bulunduğu düzlem yerilirken, yarım yuvarlağa yakın tiyat-

Gymnasion, iki katlı portikonun mimari ayrıntıları, Altertümer von Aegae'den.

ronun oturma yerleri yamaca konmuş. Tiyatronun batısında, Bergama'daki Dionysos tapınağı gibi minik bir Demeter-Kore tapınağı yer almış. Demeter-Kore tapınağı Dor düzeninde tipik bir *templum in antis* yani sütunları yapının içinde. Bir megaron düşünün, 'hayat' bölümünde iki sütunu var. Tiyatronun altını kesen teras gymnasion ile bütünleşmiş. Görüldüğü gibi kentin tüm sosyal kurumları biraraya getirilmiş.

Tiyatro, gymnasion ve tapınaklar alanı, Altertümer von Aegae'den.

Gymnasion,

Tiyatronun vomitoriumları ve gymnasionun avlusu.

Gymnasion, doğu ve kuzey kenarında iki katlı portiko ile sınırlandırılmış. Birinci katın Dor düzenindeki sütunları devrildikleri yerde. Köşelere rastlayan ikiz sütunlar yine görülebiliyor. İkinci katın korkulukları ve ayrıntıları karmakarışık taş yığını içinde. Yapıya doğudan olasılıkla bir anıtsal kapıdan giriliyor. Ortada açık hava eğitimi için boş bir avlu bulunuyor. Güney kenarı ayrı bir portiko olarak düzenlenmiş Gymnasionun gerisinde, arka planda görülen Roma dönemi duvarlar ve yuvarlak Bizans dönemi yapı kentin bu köşesinin en son geçirdiği değişiklikleri gösteriyor. Ana kaya içine açılan bir sunak, silik kalıntıları ile tiyatronun vomitoriumları ile gymnasionun arka duvarı arasında.

TİYATRO /

KÜÇÜK DE OLSA HER KENTTE VAR

Manzaraya bakan tipik bir Helen tiyatrosu Agai'de gördüğümüz. Tam daire çevirmeyen oturma yerleri Bergama örneğinin tıpkısı. İki oturma bölümü olduğu sanılan yapının tümü toprak altında. Sahne kısmı kalabalık bir taş yığını halinde. Hellenistik dönemde kurulmuş olan sahne yapısının Roma döneminde değiştirildiği kesin. Sahne dolgusu içinde görülen süslü mimar-

*Tiyatro,
vomitoriumlar, üç kemer örgüsü biçiminde yandan görüntüleri.*

lık parçaları, sahnenin klasik Roma geleneğine uygun yüksek bir dekora dönüştürüldüğünü gösteriyor. Hellenistik dönemde yalın bir yapı olan sahneden Romalılar propaganda amacıyla yararlanıyorlar. Çok sütunlu sahne yapıları heykeller ve yazıtlarla süsleniyor.

Oturma yerlerinin en üst sınırı belirleyen korkuluk taşları sahne ortasına kadar sürüklenmişler. Oturma basamaklarının tipi hakkında bilgi sahibi değiliz. Doğu kenarındaki vomitoriumlar tiyatroya geç Hellenistik dönemde yapılmış ekler. Rahatça girip çıkmayı sağlayan bu tonozlu bölümlerde mühendislik açısından çözümlenememiş ayrıntılar var. Miletos tiyatrosundaki gibi tonozlar eğimli ve sürekli değil. Kesik kesik, eğime göre düz olarak yerleştirilmişler. Vomitoriumun yapı taşlarında ve kemerlerindeki taşçı işaretleri incelemeye değer. Bu türden işaretler yapı taşlarının yerini kodluyor. Yunancada harfler aynı zamanda sayıların yerini tutuyor, A-alpha=1, B-beta=2 gibi.

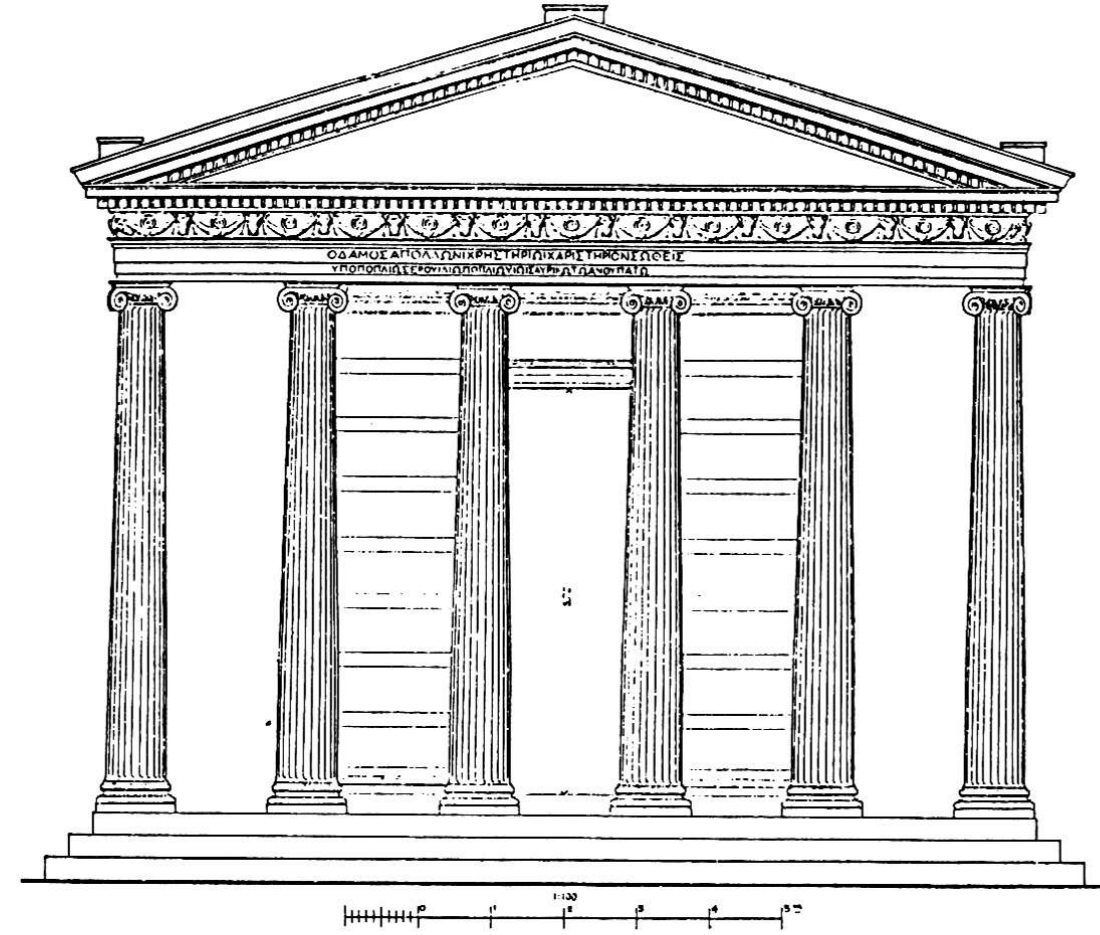
TAPINAKLAR /

ZEUS VE ATHENA

Eski kent duvarının üstünde bulunan ve batıya doğru bir akropolis gibi uzanan kesimde iki tapınak alanı önemli. Kuzey ve doğusu Dor düzeninde portikli birinci tapınak 6x12 sütunlu bir yapı olarak saptanmış. Yapı gurubunun doğusunda saptanan ikinci bir tapınak yine cephede 6 sütunlu. Her iki tapınağın kimin olduğu bilinmiyor. Zeus ve Athena'ya ilişkin olmaları olası. Sikkelerde görülen tanrılar bunlar çünkü. Zeus, Bergama'da baştanrı olarak ululanırken, akropolisin bir kenarında Athena tapınağı yerini almış. Aigai'de de dinler açısından aynı eğilim gözleniyor. Meşe ve menengeç ağaçları altında yoğun kalıntılar olarak duran tapınakların yapıtaşları trahitten yapıldığından tanımlamada güçlükler var. Tapınak terasında ele geçen bir mermer, 1.20 m. yüksekliğinde heykel kaidesi. Proconsul Isauricus'un onuruna hem Latince hem de Yunanca yazıtı ile dikilmiş.

Kentin en alt kesiminde, güneyde 180 metrelik bir alan olarak duran stadion var. Yamaçta tek yanlı oturma yerleri ile Priene ve Arykanda stadionları gibi Hellenistik çağın kent ölçeğinde yapılarından.

APOLLON KHRESTERIOS TAPINAĞI

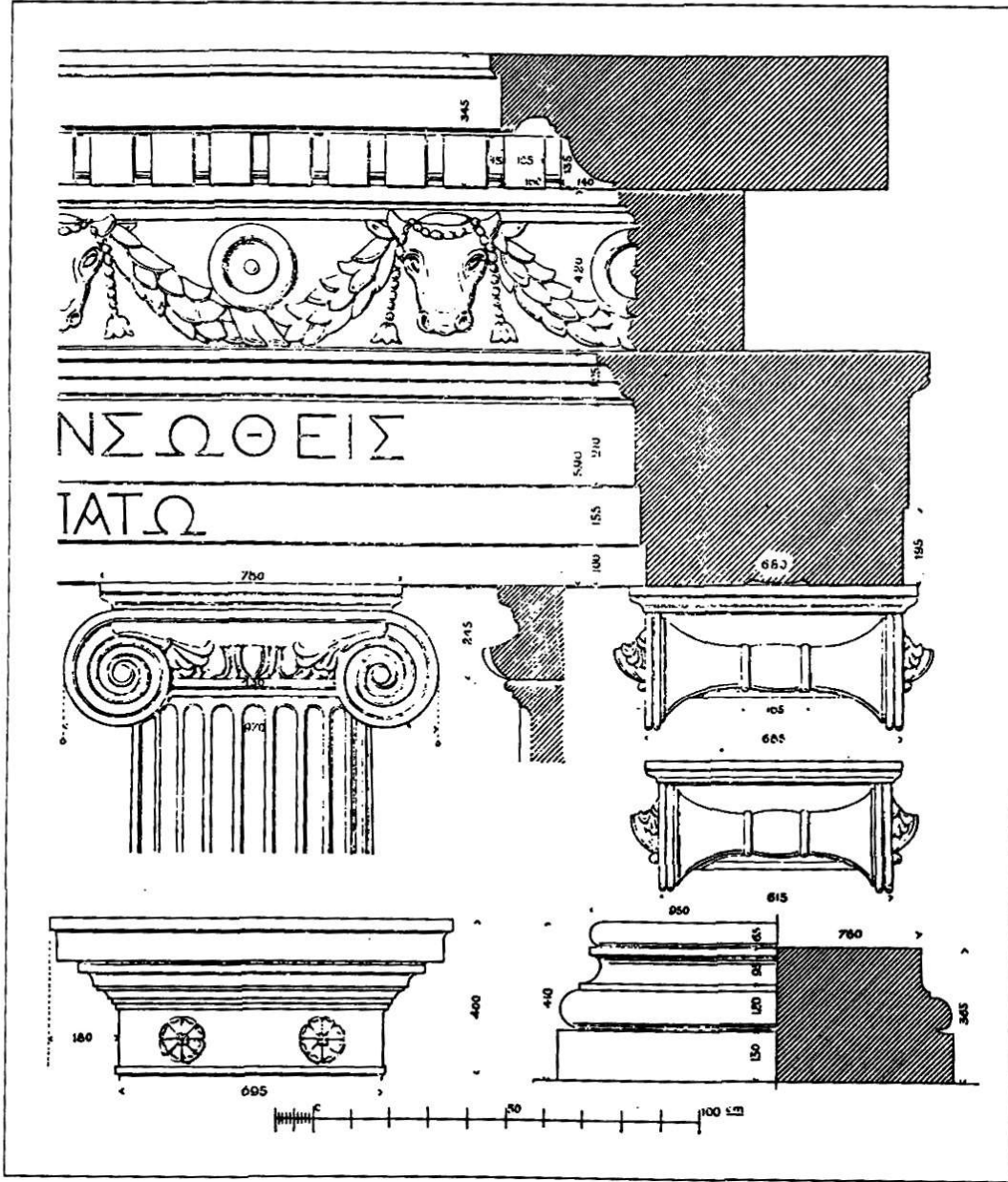
Apollon Khresteros tapınağı cephe çizimi,
Iyon düzeninde, cephede 6 sütun,
Altertümer von Aegae'den.

Aigai'de Apollon tapınakları için geçerli olan kural değişmiyor. Tıpkı Klaros, Didyma, Smintheion'da olduğu gibi kent dışında kutsal alanı. Demirkapı'dan bakılınca, doğuda, Kocaçay vadisinde bir düzlük olarak gözüken tapınak alanı doğal olarak su bulunan bir arazide. Buraya Grynaion'dan geldiği sanılan döşeme yolun izlenmesiyle ulaşılabilir. Başka bir tanımla Aigai kentinin nekropolisine yaklaşıldığında doğruya doğru Kocaçay vadisine giden yol izlenmeli. Yol üzerinde Hellenistik döneme ilişkin duvarlar ve nekropolisin uzantıları görülüyor.

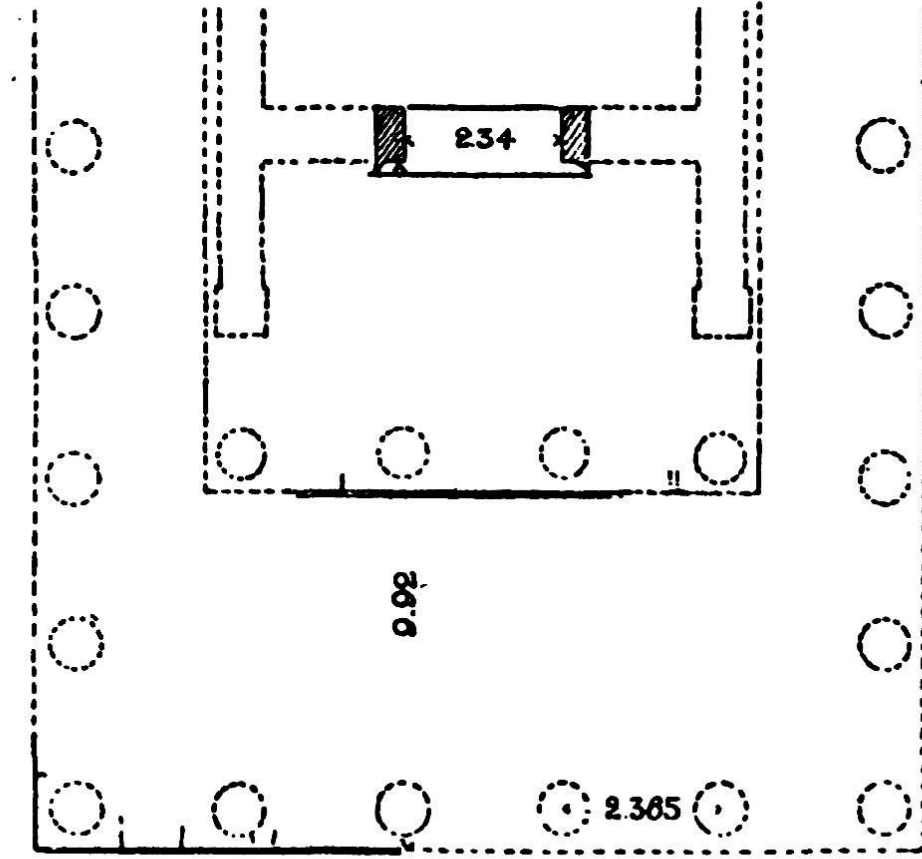
Aigai'de Apollon'un sanı, "kehanetler gönderen" anlamında "Khresterios". Ünlü olmasa da bağımsız bir kutsal alan olarak Apollon Khresterios tapınağı önemli. Kocaçay'a adını veren tanrı, gelecekte haberler fısıldıyordu. Tanrıya en eski saygıyı Bergama Krallarından Philetairos göstermiş. Apollon Khresterios'a adanmış bir yazıtı biliniyor.

Yapının 6x12 sütunlu olduğunu ileri süren Bohn, tarihi hakkında kesin bir ipucu elde etmiş. Proconsul İsauricus'un maddi katkılarıyla yükseltilmiş tapınak, trahit

Apollon Khresterios tapınağı, İyon başlıkları, boğa ve bitki çelenkli friz, kaideler Attik İyon stilinde, Altertümer von Aegae'den.

taşından görkemli kalıntıları ile yerliyende. Özellikle cellasının kapı sövesi sapasağlam duruyor. Cephesinde basamaklar olan yapı peripteros tipinde, İyon düzeninde. Sütunları yaklaşık 7.5 metre yüksekliğinde hesaplanmış. Friz kabartmaları boğa başları ve bitki çelenkleri biçiminde. Arşitravları üzerinde yazıtı bulunuyor. Apollon Khresterios tapınağı Vali Servilius Poplius İsauricus tarafından dikilmiş. Valinin Asya eyaletinde kaldığı dönem İ.Ö. 48 ve 46 yılları. Geç Hellenistik dönemde yapının kurulmasını sağlayan Proconsül'ün bir heykeli tiyatronun üstündeki tapınaklarda durmaktaymış.

Apollon Khresterios tapınağı, plan tasarımı, Altertümer von Aegae'den.

DİĞER KALINTILAR

Nekropolis kentin doğusundan kuzeye doğru uzanan yamaçlarda. Lahit biçimli mezarlar ve sandık mezarlar yüzeyde görülen örnekler. Bir mermer mezar anıtı kaidesinde şöyle bir sesleniş okunuyor:

“Yabancı, ben Mousaios özenle buraya gömüldüm,
Mezarımda eriyip gitmekte olan bedenimi unutma.”

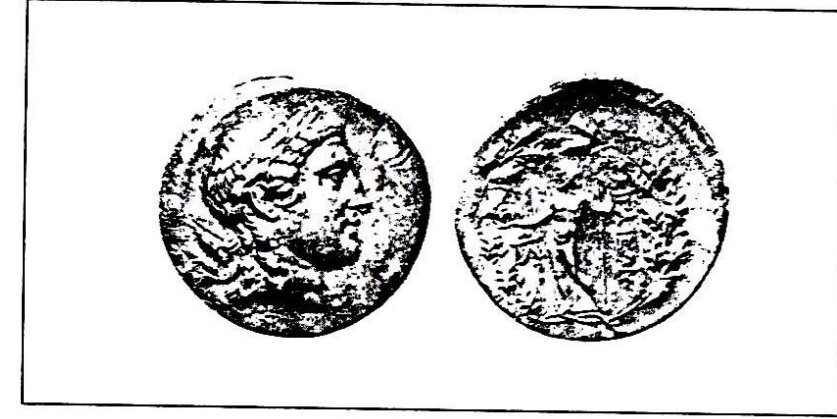
Göletin altındaki ağılların duvarlarında *trapetum* adlı bir araç dikkat çekici. Dereye doğru inilirken yolun batısında görülebilecek bu araç yağ çıkarmaya yarıyor. Bir taş çanak içinde dönen iki yarım küre önce zeytini bir posaya dönüştürüyor. Sonra çuvallar içine konan madde su ve ayak yardımıyla eziliyordu. İçinden sızan yağlar özel bir kaptaki biriktiriliyor. Bu teknik günümüze dek değişmemiş.

AİGAİ SIKKELERİ

I.Ö. III. Yüzyıl, Gümüş Yarım Drabmi

Önyüz : Taçlı Apollon başı, ensesinde yay ve sadak.

Arkayüz : Ayakta duran Zeus, kartal ve mızrak ile, monogram ve ΑΙΓΑΙΕΩΝ, tümü palamut dalından çelenk içinde...

***Apollon başlı gümüş sikke,
çelenk içindeki figür Zeus.***

I.Ö. II.-II. Yüzyıl, Tunç

Önyüz : Miğferli Athena başı, sağında Nike palmiye dalı taşıyor...

Arkayüz : Kartal ve mızrak ile Zeus ayakta çıplak. Monogram ve ΑΙΓΑΙΕΩΝ.

OKUMA

Herodot Tarihi, çeviren: Müntekim Ökmen, Yunanca aslıyla karşılaştıran: Azra Erhat, Remzi Kitabevi, İstanbul 1973

Strabon/Coğrafya, Anadolu, Kitap XII, XIII, XIV çeviren: Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat yayınları.

Hesiodos Eseri ve Kaynakları, çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1977

Hellenistik Devirde Pergamon ve Aristonikos Ayaklanması, Prof. Dr. Hasan Malay, Bergama Belediyesi Kültür yayınları No:10, İzmir 1992

Bergama Arkeolojik Rehber, Wolfgang Radt, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1984

Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar, Dr. Z. Taşlıklıoğlu, İ. Ü. Edeyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968.

Küçük Asya'da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları, Doç. Dr. Mükerrrem Usman Anadolu, İ. Ü. Teknik Üniversite Yayını, İstanbul 1970

Aiolis, Bilge Umar, Akbank Kültür Kitapları, İstanbul 1980

Xenophon, Yunan Tarihi (Hellenika) çeviren: Bilge Umar, Sergi Yayınevi, İzmir 1984

AIGAI'DE KURALLAR

- Aigai ören yerinde hiç bir taşın yerini değiştirmeyin. Herhangi bir obje arama işine girişmeyin. Gördüklerinizi bekçiye bildirin.
- Yürüyüş yolları dışındaki güzergahlarda keskin uçurum ve çökük sarnıçların yaratacağı tehlikeleri gözönünde bulundurun.
- Meyve kabukları dışında katı ambalaj ve atıkları ören yerinde bırakmayın. Torbalarla bırakabileceğiniz en yakın yer Şakran çöplüğüdür.
- Ören yeri içinde ateş yakmak sakıncalıdır. En yakın söndürme olanağı Aliğa'dan sağlanacağı için bu tehlikenin ören yerine ve doğal örtüsüne vereceği zararlar dikkate alınarak hiç yakılmamalıdır.
- Ateş yakma ve piknik için yaz aylarına kadar su bulunan Setlik deresi uygundur.
- Yaralanma ve sakatlanmalar için telefon edebileceğiniz tek yer köy kahvesidir.
- Kahveden çay, su ve küçük ihtiyaçlar karşılanabilir. Köselere ulaşmadan önce tüm ihtiyaçların karşılanması en doğrusudur.